

Antanas Olis: „Aš neturėjau laimės pamatyti Lietuvos“

Daiva Dapkutė

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos institutas, S. Daukanto g. 25, Kaunas
el. p. daiva.dapkute@vdu.lt

Anotacija. Straipsnyje pristatomas JAV lietuvių visuomenininkas, politikos veikėjas, advokatas Antanas Olis (1898–1958), analizuojami svarbiausi jo gyvenimo ir veiklos momentai, įtaka išėivijos politiniame, visuomeniniame, kultūriniame gyvenime. Nagrinėjama A. Olis veikla, sovietams okupavus Lietuvą, kuomet jis aktyviai įsitraukė į politinę veiklą – organizavo ir dalyvavo įvairiose politinėse akcijose, amerikiečių visuomenėje kėlė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo klausimą. Ryšiai su amerikiečiais, darbas tautinėje Respublikonų partijos grupėje turėjo įtakos tam, kad A. Olis veikla tapo ypač reikšminga Vakaruose pristatant Lietuvos laisvės bylą.

Esminiai žodžiai: Antanas Olis, JAV, Čikaga, lietuvių diaspora, tautininkai, respublikonai, politinė veikla, „Margutis“, muzika.

Abstract. The article is dedicated to Antanas Olis (1898–1958), a Lithuanian American public and political figure, lawyer. It analyses the key moments of his life and activities, his influence in the political, public and cultural life of the émigré community. The article investigates the activities of Antanas Olis after Lithuania's occupation by the Soviets when he actively joined political activities and made a special contribution in organising and participating in various political campaigns which sought to bring up the issue of Lithuania among Americans. Through his ties with Americans and his work in the national Republican Party group, Olis won his way to the broader horizons of the US politics in the attempt to draw attention to the case of the freedom of Lithuania.

Keywords: Antanas Olis, USA, Chicago, Lithuanian diaspora, Nationalists, Republicans, political activities, Margutis, music.

Įvadas

Pastaruosius keliolika metų neslūgstančios diskusijos apie emigraciją iš Lietuvos vis dažniau skatina atsigręžti į diasporos istoriją. Džiugina, kad daugėja šiuolaikinės migracijos procesų ir diasporos istorijos tyrimų, nors vis dar lieka daugybė neatsakytų klausimų ir neužpildytų mūsų istorijos spragų. Kiek mažai mes žinome apie lietuvius, nuo seno gyvenusius įvairiuose pasaulio kraštuose, daug pasiekusius ir žymius ne tik mūsų, lietuviškame, bet ir gyventų kraštų istorijos kontekstuose. Kiek galima surasti herojų, mažai žinomų ar visai užmirštų asmenų, vertų „pasaulio lietuvio“ vardo, savo gyvenimą praleidusių svetimuose kraštuose ir savo darbais liudijusių, kad lietuvybė – ne kliūtis daug pasiekti svetimame krašte.

Vienas iš tokių žmonių – Antanas Olis (1898–1958), kurio gražų 120-ųjų gimimo ir 60-ųjų mirties metinių jubiliejų minime šiais metais. Tačiau kiek žmonių Lietuvoje bus girdėję šį vardą? Turbūt retas kuris. Daugiau apie A. Olį ir jo darbus galėtų papasakoti nebent lietuvių diasporos istoriją tyrinėjantys žmonės. Besidomintys galėtų surasti enciklopedijoje trumpą šio žmogaus biografiją¹, keletą (daugiausia po jo mirties rašytų) straipsnių išėivijos periodinėje spaudoje ir nedidelę knygelę, skirtą A. Olis jubiliejui², kurią 1953 m. parengė ir išleido jo artimas bičiulis Juozas Bačiūnas (Bachunas). Išsamę monografiją J. Bačiūnas planavo išleisti po jo mirties, tačiau taip ir nesurado autoriaus, kuris imtųsi tokio darbo³. Vienas iš kalbintų Bronys Raila atsakė, kad pats Antanas Olis dar gyvas būdamas galėjo pasirūpinti savo monografija, surinkti medžiagą, palikti prisiminimus ir pasakojimus, nes praėjus keletui metų kitiems žmonėms atlikti šį darbą būtų gana sudėtinga⁴. Dabar, po A. Olis mirties prabėgus 60 metų, vis mažėja vilčių, kad kas nors imsis tokio nelengvo darbo – šaltiniai išsibarstę ir dingę, nebeliko ir

¹ Antanas Olis (*1898 08 25 Bridžportas – †1958 06 03 ten pat) – JAV lietuvių visuomenės ir politikos veikėjas, teisininkas, A. Olšausko sūnus. 1919 m. baigė Čikagos universitetą. Nuo 1928 m. aktyviai dalyvavo „Margučio“ programose, organizavo radijo laidas. 1930 m. Susivienijimo lietuvių Amerikoje Finansų komisijos pirmininkas. 1934 m. pasaulinėje parodoje Čikagoje dirigavo simfoninio orkestro lietuvių kūrinių koncertui. Lietuvai vaduoti sąjungos (įkurta 1941 m.) vienas organizatorių ir pirmasis pirmininkas. 1948–1958 ALT vicepirmininkas. 1947 m. JAV respublikonų partijos tautinių grupių pirmininkas. Vienas BALF'o įkūrėjų, jo statuto autorius, 1944–1956 m. BALF'o direktorių tarybos narys, vicepirmininkas. 1944 m. suorganizavo Lietuvių seimą Niujorke. 1946 m. išrinktas Čikagos sanitarinės apygardos patikėtinu, 1950–1954 m. – pirmininku. Jo pastangomis Čikagoje pastatyta vandens filtravimo sistema. Buvo Amerikos lietuvių tautinės sąjungos (įkurta 1949 m.) vienas steigėjų, 1949–1951 m. – pirmininkas. 1948 m. savo lėšomis iš Vokietijos į JAV perkėlė liet. dailininkų kūrinių parodą, 1949–1950 m. surengė parodas Niujorke, Voterberyje, Bostone, Detroite, Čikagoje. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* [žiūrėta 2018 07 18]. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/Straipsnis/olis-10635>>.

² *Antanas A. Olis*. Parašė, išleido ir atspausdino J. J. (Juozas) Bachunas. Sodus (Mich.): J. J. Bachunas, 1953. 20 p.

³ DAPKUTĖ, Daiva. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 137–138.

⁴ 1968 02 25 Bronio Railos laiškas Juozui Bačiūnui. *Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos institutas* (toliau – VDU LII), Valdo Adamkaus archyvas.

žmonių, prisimenančių ir galinčių papasakoti apie A. Olį. Taip į užmarštį grimzta dar vienas Amerikos lietuvis, kurio nuopelnai ir darbai nei Lietuvoje, nei išeivijoje iki šiol nėra plačiau tyrinėti.

Šis mums mažai žinomas ar net visai negirdėtas žmogus savo gyvenamuoju laikotarpiu (1898–1958) buvo vienas iš Amerikos lietuvių kultūrinio ir politinio gyvenimo lyderių. Vartant senąją Amerikos lietuvių spaudą, ypač „Margučio“ žurnalus, dažnai nuotraukose galima pamatyti aukštą, liesą, pailgo veido žmogų – Antaną Olį. Vienur jis tarp pagrin-dinių „Margučio“ kultūrinių renginių iniciatorių ir dalyvių, kitur – simfoninio orkestro dirigentas, daugelyje nuotraukų jį matome greta žymių to meto lietuvių ir amerikiečių politikų, Respublikonų partijos narių: su Amerikos senatoriais ir merais, su lietuvių de-legacija 1939 m. pas respublikonų kandidatą į prezidentus Wendelą L. Wilkie⁵, prieš JAV prezidento rinkimus 1948 m. su senatoriumi C. W. Brooksu, Kalifornijos gubernatoriumi Earlu Warrenu, Iliojaus gubernatoriumi Dwightu Greenu⁶ ir t. t. Antanas Olis buvo iš tų, jau Amerikoje gimusių, žmonių, kurie „sugebėjo savo pavyzdžiu parodyti, kad galima būti geru amerikiečiu ir drauge ne blogesniu lietuviu, kaip galima įsigyti ir vienų, ir kitų pagarbą ir kaip, pagaliau, galima padaryti rimtą, švarią ir gerbtiną asmeninę karjerą – ar tai biznyje, ar tai profesijoje, ar tai politikoje“⁷.

Remiantis išlikusiais negausiais šaltiniais ir išeivijos periodine spauda šiame straipsnyje bandoma trumpai prisiminti Antaną Olį, atskleisti svarbiausius jo gyvenimo ir veiklos momentus, įvertinti įtaką išeivijos politiniame, visuomeniniame, kultūriniame gyvenime.

Vaikystės metai Čikagoje

Apie Antaną Olį neįmanoma kalbėti nepaminėjus jo tėvo Antano Olšausko⁸ – vieno garsiausio senosios emigracijos bangos (vadinamųjų *grynorių*) lietuvių verslininko, dažnai vadinto Bridgeporto (didžiausios ir seniausios lietuvių kolonijos Čikagoje) lietuvių verslo tėvu, banko savininko, įtakingiausio Čikagos lietuvių laikraščio „Lietuva“ ir daugybės lietuviškų knygų leidėjo, Čikagos lietuvių švietėjo. „Lietuvos“ redakcija su A. Olšausku priešakyje atliko reikšmingą darbą lietuvių visuomenėje Čikagoje, o jo gyvenimo istorija

⁵ *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 10.

⁶ Ten pat, p. 11.

⁷ BALUTIS, Bronius K. Pasididžiavimo vertas sūnus. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 11.

⁸ Antanas Olšauskas (*Antoni Olszewski*) (1863–1942) – JAV lietuvių verslininkas, bankininkas, laikraščių ir knygų leidėjas. 1889 m. atvykęs į JAV gyveno Čikagoje, dirbo statybų darbus, ūkiuose, lietuvių spaustuose, vėliau ėmėsi savo verslo: prekiaavo laivakortėmis, įkūrė banką, turėjo daug parduotuvių, namų. 1893–1917 m. buvo „Lietuvos“ laikraščio leidėjas ir savininkas. Leido knygas (1895–1922 m. išleido 134 knygas), šalia spaustuos išsteigė knygyną. Karo metai ir sunki ekonominė situacija turėjo įtakos verslui – 1916 m. pasklidus gandams apie bankrotą ir indėlininkams supanikavus A. Olšausko bankas bankrutavo. Jis tuo metu išgarsėjo kaip garbingas verslininkas – pardavęs savo turtą, namus ir verslą, jis išmokėjo visas skolas ir indėlius banko klientams. Vėliau turėjo nedidelį notaro biurą ir tuo vertėsi. Mirė nepalikęs turto. Už nuopelnus lietuvybei 1933 m. buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo ordinu.

būtų verta atskiros istorinės knygos. 1889 m. atvykęs į Ameriką A. Olšauskas savo verslą, ilgainiui virtusį ištisa „verslo imperija“, pradėjo nuo nulio, nuo sunkaus ir juodo darbo statybose ir ūkiuose, skolintų ir sunkiai uždirbtų pinigų. Vėliau, jau tapęs sėkmingu verslininku, jis daug prisidėjo prie lietuviškos veiklos, lietuvių bendruomenės, lietuviško žodžio ir lietuviškos spaudos išlaikymo ir puoselėjimo Amerikoje.

1893 m. ėmėsis „Lietuvos“ laikraščio leidimo ir išplėtęs savo verslą A. Olšauskas nusipirko žemės sklypą Čikagoje, 33-iojoje gatvėje (Nr. 924), netoli Šv. Jurgio bažnyčios, ir 1896 m. pasistatė naują modernų dviejų aukštų su rūsiu mūrinių pastatą⁹. Antrajame aukšte apsigyveno „Lietuvos“ leidėjai, pirmajame aukšte įsikūrė ne tik laikraščio redakcija ir spaustuvė, bet ir knygynėlis, verslo biuras, čia atsirado ir pirmasis lietuviškas bankas Čikagoje – *A. Olszewski Bank*. Šiame name prabėgo laimingiausi A. Olšausko metai: čia plėtėsi verslas, čia pasaulį išvydo daugelis jo leistų knygų, čia 1897 m. rugsėjo 26 d. A. Olšauskas vedė, šiame name gimė jo sūnūs: 1898 m. rugpjūčio 25 d. Antanas ir 1905 m. balandžio 12 d. Algirdas. Tiesa, gyvenimas nebuvo vien gėlėmis klotas, netrūko nemalonumų dėl verslo reikalų, neaplenkė ir asmeninės nelaimės – gana anksti mirus žmonai jis liko vienas su dviem mažais sūnumis, 6 metų Antanu ir 6 mėnesių Algirdu. Nepavykus surasti auklės (niekas nenorėjo imtis prižiūrėti 6 mėnesių kūdikio), kurią laiką vaikus atidavė prižiūrėti ir auginti ūkininkui Aldrichui (*Downers Grove, IL.*). Šiame ūkyje Antanukas praleido ketverius savo vaikystės metus. 1909 m. balandžio 27 d. tėvas vedė antrą kartą ir pasiėmė vaikus pas save. Anot Petro Jurgėlos, pamotė vaikus augino ir rūpinosi jais kaip tikra motina¹⁰, būtent jos nuopelnas, kad Antanas išaugo tikru lietuviu. Namuose visą laiką buvo kalbama tik lietuviškai, pamotė išmokė vaikus (Antaną ir iš antros santuokos gimusias dvi dukteris¹¹) gražiai lietuviškai kalbėti ir rašyti.

Kurį laiką A. Olšausko verslas klestėjo, šeima gyveno be rūpesčių, bet prasidėjus karui ir ekonominei krizei verslas pradėjo smukti, teko kitiems perleisti „Lietuvos“ laikraščio leidimą, o bankrutavus bankui pusvelčiui išparduoti verslą ir pastatytus namus. Atsiskaitęs su visais indėlininkais A. Olšauskas pelnė garbingo ir sąžiningo žmogaus vardą, bet pats toliau gyveno gana skurdžiai ir sunkiai begalėjo pagelbėti savo vaikams¹².

Apie A. Olšausko vaikystę žinoma labai nedaug. 1911 m. jis baigė pradžios, 1915 m. – vidurinę (*Calumet High School*) mokyklą. Pirmojo pasaulinio karo metais atitarnavęs JAV laivyne įstojo į Čikagos universitetą (*University of Chicago*), kuriame 1919 m. baigė filosofijos bakalauro studijas, o 1921 m. universiteto Teisių fakultetą. Tais pačiais metais išlaikė valstybinius egzaminus ir gavo teisę verstis advokatūra Ilinojaus valstijoje¹³.

⁹ JURGĖLA, Petras. Antano Olšausko gyvenimo apžvalga ir nuopelnai lietuvių tautai. Iš: *Antanas Olšauskas ir „Lietuva“*. Red. P. Jurgėla. Sodus, Mich.: išleido ir išspausdino J. J. Bachunas, 1934, p. 13.

¹⁰ Ten pat, p. 13–14.

¹¹ Antrasis Olšausko sūnus Algirdas būdamas 8 metų susirgo plaučių uždegimu ir mirė. Antroje santuokoje gimė dvi dukros, bet apie jas neišliko informacijos. Ten pat, p. 14, 20.

¹² Ten pat, p. 15–16.

¹³ Ten pat, p. 20; PABLĖNAS, Jonas. Antanas A. Olis. Iš: *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. J. Puzinas ir P. Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1979, p. 318–319.

Pavardžių keitimas – įprastas ir netgi populiarus dalykas to meto Amerikos lietuvių gyvenime. Šis procesas ypač paspartėjo XX a. 3–4 dešimtmečiais¹⁴. Ilgos, nepatogios, sunkiai įsimenamos ir dar sunkiau ištariamoms lietuviškos pavardės buvo keičiamos, trumpinamos, taip Ambrozevičius tapo Ambrose, Stasiulevičius – Stilson, Elijošius – Elias, Bagdžiūnas – Borden ir pan. Pavardžių keitimas buvo susijęs ne tik su vis spartėjančiu integracijos ir asimiliacijos procesu, bet ir su didesnėmis galimybėmis, darbu, verslu už lietuvių etninės bendruomenės ribų. Vieni keisdavo pavardes į amerikietiškas ir visai atsisakydavo lietuviškos pavardės, kiti stengdavosi pasirinkti panašią, tik angliškai visuomenės daliai lengviau ištariamą pavardę (pvz., Bačiūnas pakeitė į Bachunas) ar netgi pasilikdavo dvigubą pavardę, pvz., M. Chase-Vladas Čekanauskas, M. J. Colney-Motiejus Aukštikalnis. Galbūt A. Olis nemėgo savo lenkiškai skambančios pavardės, o gal prisidėjo ir tėvo bankroto istorija, tad baigęs mokslus jis atsisakė lenkiškai skambančios Olszewskio pavardės ir pasirinko trumpesnę, patogesnę, bet kartu ir lietuviškesnę variantą – Olis.

Taigi, A. Olis vaikystė buvo ne iš lengvųjų, bet šeima ir tėvo pavyzdys neabejotinai veikė ir formavo augančią asmenybę. Šeimą artimiau pažinoję žmonės liudijo, kad nuo vaikystės sūnus mokėsi iš tėvo, iš tėvo perėmė pagrindinius pastarojo bruožus: polinkį rizikuoti ir įgyvendinti didesnius sumanymus, pasitikėjimą savimi, užsispyrimą, nuolatinį veržimąsi pirmyn¹⁵. „Olis buvo žmogus, kuris kartą nusitaręs ką daryti, buvo nenukreipiamas nuo jo plano ir siekimo. Ir kuo daugiau kliūčių jis sutikdavo, tuo didesne energija ir platesniu veržlumu jis naikindavo sutiktas kliūtis. Ir visoj savo veikloj jis žvelgė ateitin iš didesnės tolumos, kad plačiau apimtų įvykius, tikslus ir žmones. Jis mėgo savo bendradarbių skaičiuje turėti tuos, kurie nebijojo rizikos ir kurie mintimis iškildavo virš kasdienybės.“¹⁶ Jei tėvas A. Olšauskas tarp Amerikos lietuvių buvo laikomas pionieriumi verslo srityje, tai sūnus pasuko kitu keliu – jis pirmiausia buvo minimas tarp lietuvių pionierių, daug pasiekusių ir išgarsėjusių ne tik lietuvių, bet ir amerikiečių politikos srityje¹⁷.

Antanas Olis politiniame JAV gyvenime

Baigęs mokslus A. Olis atliko praktiką Ilinojaus Aukščiausiajame Teisme (*Supreme Court*), vėliau nuo 1921 iki 1941 m. vertėsi privačia praktika, 1941 m. buvo paskirtas Ilinojaus valstijos Finansų departamento vyr. mokesčių bylų inspektoriumi¹⁸. A. Olis įsitraukė į JAV respublikonų partijos gretas ir gana greitai kilo karjeros laipteliais: 1940 m.

¹⁴ EIDINTAS, Alfonsas, *Lietuvių kolumbai*. Vilnius: Mintis, 1993, p. 47–48.

¹⁵ Spalvingas gyvenimas Lietuvai. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 4.

¹⁶ Ten pat, p. 4–5.

¹⁷ BALUTIS, Bronius K. Pasididžiavimo vertas sūnus. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 11.

¹⁸ Memorial Resoluition. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 29; Olis. Iš: *Lietuvių enciklopedija*, t. 21. Boston: Lietuvių enciklopedijų leidykla, 1960, p. 91.

įvertinus jo veiklą ir įtaką partijoje jis buvo paskirtas Ilinojaus respublikonų skyriaus lyderiu, o 1947 m. tapo JAV respublikonų partijos tautinių grupių pirmininku. Du kartus – 1940 ir 1942 m. – A. Olis bandė kandidatuoti į Čikagos municipalinius (*Chicago Municipal Court*) teisėjus, bet nesėkmingai – abu kartus rinkimus pralaimėjo. Jį kaip politiką labai gerai apibūdina jo paties žodžiai: „Kiekvienas iš mūsų turime teisę ginti tuos principus, į kuriuos mes esame įsitikinę, ir todėl rinkimų vajuose niekas neprivalo pykti už kitų pareikštas skirtingas nuomones. Amerikoje yra dar kitas paprotys, būtent kad, užbaigus rinkimus, niekas neprivalo nešioti piktumo ant toliau, ir, būdamas pralaimėtojų pusėje, turi pasveikinti laimėtojus.“¹⁹ Net ir pralaimėjęs 1942 m. rinkimus A. Olis viešai dėsiuosi, kad juos laimėjo kitas lietuvis – demokratų sąrašė į teisėjus perrinktas Johnas Žiūris²⁰. Rodos, tautiniai lietuvių interesai jam buvo svarbiau už siekį būti išrinktam. Netgi rinkiminės kompanijos metu jis ragino balsuoti už lietuvi – nesvarbu, kuri kandidatą ir kurios partijos, Respublikonų ar Demokratų, svarbu, kad teisėju būtų išrinktas dar vienas lietuvis, savo veikla ir postu galėsiantis pagelbėti ir išgarsinti Lietuvos vardą amerikiečių visuomenėje.

Vėliau A. Olis kelias pasuka į kitą pusę – jis tapo vienos svarbiausių Čikagos politinių vietų – Sanitarinės apygardos (*Metropolitan Sanitary District of Greater Chicago*) – patikėtiniu, vadovu ir administratoriumi. 1946 m. surinkęs per 1 mln. balsų, buvo išrinktas Sanitarinės apygardos patikėtiniu (*trustee*) 6 metų kadencijai, o 1950 m. patikėtinių tarybos išrinktas pirmininku tapo šios didžiulės įstaigos (kurios metinis biudžetas siekė daugiau kaip 400 mln. dolerių) prezidentu. 1952 m. dar kartą, surinkęs daugiau nei milijoną balsų (surinko 1 176 738 balsus, t. y. toje pačioje rinkiminėje apygardoje surinko daugiau balsų už kandidatą į prezidentus Dwightą Eisenhowerį)²¹, perrinktas į patikėtinio vietą. Šias pareigas A. Olis ėjo iki savo mirties. Dėl jo sumanumo Čikagos sanitarinė apygarda tapo viena iš nedaugelio įstaigų, apie kurios darbus didieji Čikagos laikraščiai atsiliepdavo kuo palankiausiai, visada iškeldami jos prezidento neeilinius nuopelnus. Eidamas šias pareigas A. Olis atsiskleidė ne tik kaip juristas, tiksliai sprendžiantis įstaigos juridines problemas, bet ir kaip sumanus finansininkas, sutaupęs Ilinojaus valstijos mokesčių mokėtojų milijonines sumas ir sugebėjęs šią įstaigą paversti pelną nešančia įstaiga²². A. Olis šią įstaigą sutvarkė ne tik iš vidaus, bet ir iš išorės – jo pastangomis 1956 m. Sanitarinė apygarda persikėlė į naujus, modernius, specialiai pastatytus ir įrengtus rūmus²³. 1958 m. Amerikos inžinierių sąjunga įvertino A. Olis darbus – įteikė apdovanojimą už jo vadovaujamą įstaigos atliktus darbus, pritaikant pačius moderniausius inžinerijos laimėjimus, ir įvertino „kaip vieną iš septynių modernios inžinerijos stebuklų Amerikoje“²⁴.

¹⁹ Tik mirtis jam pastojo kelią. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 30.

²⁰ Ten pat, p. 30–31.

²¹ Olis. Iš: *Lietuvių enciklopedija*, t. 21. Boston: Lietuvių enciklopedijų leidykla, 1960, p. 91.

²² KALVAITIS, Antanas. Veiklusis Olis. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 25.

²³ Olis ir Sanitary District of Greater Chicago. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 28.

²⁴ Memorial Resoluition. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 29.

Sovietams okupavus Lietuvą A. Olis aktyviai įsitraukė į lietuvių politinę veiklą, ypač pasižymėjo organizuodamas ir dalyvaudamas įvairiose politinėse akcijose – kėlė Lietuvos klausimą amerikiečių visuomenėje. Jis norėjo, kad informacija apie padėtį Lietuvoje pasiektų visą Ameriką: nuo laikraščių skaitytojų, politikos veikėjų iki paties prezidento. Užmegzti ryšiai su amerikiečiais, darbas tautinėje Respublikonų partijos grupėje padėjo A. Oliui įsilieti į platesnę amerikiečių politinę visuomenę: jis dažnai lankėsi Vašingtone, bendradarbiavo su JAV politikais, kongresmenais, senatoriais.

A. Olis kaip teisininkas ir politikas labai puikiai suvokė, kad Lietuvos klausimas Amerikoje gali būti keliamas tik bendrame tarptautiniame kontekste, jog Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas nėra ir negali būti atskirai Amerikos politikoje sprendžiamas klausimas²⁵. Galima pastebėti, kad jam, kaip ir visai *grynorių* emigracijos bangai, buvo būdingas ne tik stiprus patriotizmas ir parama Lietuvai, bet ir tvirtas išisaknijimas ir glaudus ryšys su gyvenamuoju kraštu, t. y. Amerika. „Ir reikšdamiesi politikos bei kultūros darbe mes turime surasti darnumą tarp mūsų amerikoniškos valstybinės sąmonės ir mūsų tautinių jausmų. Aš esu giliai įsitikinęs, kad galima būti ir geru Amerikos piliečiu, ir geru lietuviu“, – kalbėjo Antanas Olis²⁶. Jis puikiai mokėjo naudotis savo kaip Amerikos piliečio teisėmis ir JAV suteikiamomis galimybėmis, tačiau nuolat primindavo, kad lietuviai, būdami JAV piliečiais, taip pat turi jausti atsakomybę už Amerikos politiką. „Mes esame Amerikos piliečiai, mes nešame savo dalį atsakomybės už Amerikos politikos moralę, už Amerikos ištikimybę duotam žodžiui, už jos gerą vardą. Ir todėl mums ne vis tiek, kokiais dėsniais bei išrokavimais yra vedama Amerikos užsienio politika <...>. O mūsų teisė yra kiekviena proga – visur ir visados – aiškiai ir be baimės pasisakyti dėl Amerikos valdžios pasielgimų, kurie kenksmingu būdu atsiliepia į tuos Amerikos laisvės principus. Sąžiningas ir energingas jų vykdymas tarptautinėje plotmėje tikrai sugrąžintų Lietuvai nepriklausomybę.“²⁷ Amerikos lietuvių tarybai jis siūlė dar vieną mintį, kaip būtų galima pažadinti ne tik Amerikos, bet ir viso pasaulio sąžinę bei susidomėjimą Lietuva – kreiptis į Jungtines Tautas ir tarptautinį teismą, nes „kaip atskiras asmuo, policijos areštuotas bei netekęs laisvės, turi teisės reikalauti, kad būtų pasakyta, už ką jis kalinamas, taip ir tauta, kuriai neteisėtai atimta nepriklausomybė, gali reikalauti tarptautinio teismo jo forume, kad jai būtų nepriklausomybė gražinama“²⁸.

Savo idėjas A. Olis bandė įgyvendinti ir praktiškai. Amerikos lietuvių misijos sąskrydyje jo pasakyta kalba (kurioje jis pasmerkė Sovietų Sąjungos įvykdytą Lietuvos okupaciją ir reikalavo Lietuvos gyventojams leisti nuspręsti savo likimą referendumu / balsavimu prižiūrint tarptautinei Sąjungininkų komisijai) kongresmeno Charles M. Tobey pastan-

²⁵ Lietuviškasis vėžys. Pastabos dėl Lietuvos atstatymo. Margučio redakcijos pasikalbėjimas su adv. Antanu Oliu. *Margutis*, 1956, Nr. 1, p. 5.

²⁶ Geras Amerikos pilietis neišsižada savo kilmės ir nebijo kovoti už protėvių šalies laisvę. Antano A. Olio įžanginė kalba Amerikos lietuvių tautinės sąjungos seime gegužės 21 d. *Margutis*, 1949, Nr. 6, p. 3–4.

²⁷ Ten pat, p. 5.

²⁸ Lietuviškasis vėžys. Pastabos dėl Lietuvos atstatymo. Margučio redakcijos pasikalbėjimas su adv. Antanu Oliu. *Margutis*, 1956, Nr. 1, p. 5.

gomis 1945 m. kovo 29 d. įrašyta į „Congressional record“ (A1707) ir tapo oficialiame Kongreso leidinyje pirmuoju dokumentu, kuriame juridiskai pagrįsta Lietuvos laisvė atkurti nepriklausomybę²⁹. Kai San Francisko mieste 1945 m. buvo kuriamos Jungtinės Tautos, A. Olis su keliais tautininkų organizacijų atstovais (Aleksandru G. Kumskiu, Pijumi Jonu Žiūriu ir Kaziu S. Karpiu) nuvyko į San Franciską ir visų tautų delegacijų pirmininkams įteikė JAV lietuvių memorandumą, kuriame buvo išdėstyti Lietuvos valstybės teisių pažeidimai ir reikalaujama Lietuvą priimti į JTO. A. Olis vadovaujama lietuvių delegacija San Franciske susitiko su JAV delegacijos nariais: senatoriais Arthuru Hendrichu Vandenbergu, Thomu Connally, kongresmenu Solu Bloomu ir kitais JAV atstovais, taip pat dalyvavo spaudos konferencijoje ir surengė pamaldas už Lietuvą, kurias aukojo San Francisko vyskupas John. J. Mitty'is³⁰. A. Olis vadovaujamos Lietuvių misijos iniciatyva senatorius Willis ir kongresmenas Kelly'is buvo įteikę Senatui ir Atstovų rūmams rezoliucijas, prašydami JAV vyriausybės daryti įtaką kitoms valstybėms, kad jos padėtų atkurti Lietuvos nepriklausomybę³¹. A. Olis vadovaujamos Amerikos lietuvių misijos 1945 m. surengti du dideli lietuvių suvažiavimai-sąskrydžiai Vašingtone sutraukė šimtus lietuvių iš įvairių vietų, o sąskrydžio renginiuose dalyvavo apie šimtas JAV Kongreso atstovų ir senatorių³². Tas faktas, kad Amerikos lietuvių misijai pavyko pritraukti į vieną vietą tiek daug žymių Amerikos politikos atstovų ir atkreipti žinias-klaidos dėmesį, liudijo organizacijos atstovų ir pirmiausia jos vadovo A. Olis sumanumą ir pajėgumą. Nors tai buvo nelengvi žygiai (tarptautinė politika ir sovietinė propaganda nebuvo palanki tokiai veiklai), bet jis ir toliau nenuleido rankų dalyvaudamas JAV respublikonų partijos veikloje, jis rūpinosi, kad į partijos rinkiminę platformą būtų įtrauktas ir Baltijos šalių klausimas. Kaip įtakingam Ilinojaus respublikonų partijos nariui jam teko lydėti gen. D. Eisenhowerį jo rinkiminės kompanijos metu (1952 m.) Ilinojaus valstijoje. Minima, kad daugiausia A. Olis pastangomis 1952 m. respublikonai pirmą kartą į savo rinkiminę programą įrašė Lietuvos vardą ir pasisakė už tai, kad būtų aktyviau siekiama išlaisvinti pavergtas valstybes³³. Tiesa, kilęs lietuvių džiaugsmas šiek tiek atlyžo pastebėjus, kad tokios politinės platformos Amerikos politikų rašomos tik ketveriems metams, o kai kada – keliems mėnesiams, t. y. iki rinkimų, o po rinkimų politika nustatinėjama pagal aktualių situacijų reikalavimus³⁴, tačiau ir vėliau buvo stengiamasi, kad politikų

²⁹ Olis. Iš: *Lietuvių enciklopedija*, t. 21. Boston: Lietuvių enciklopedijų leidykla, 1960, p. 91.

³⁰ Ten pat; *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. J. Puzinas ir P. Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1979, p. 285–286; SKIRIUS, Juozas. *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius, 2018, p. 173.

³¹ ŠIMUTIS, Leonardas. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: Draugas, 1971, p. 87–88.

³² KARPIUS, Kazys S. Antano Olis didieji žygiai Lietuvos gynimo byloje. *Margutis*, 1960, Nr. 6, p. 5; ABRAITIS, Vytautas. Tautininkai Jungtinėse Amerikos valstybėse 1940–1949 metais. Iš: *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. J. Puzinas ir P. Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1979, p. 284–285.

³³ Olis. Iš *Lietuvių enciklopedija*, t. 21. Boston: Lietuvių enciklopedijų leidykla, 1960, p. 91.

³⁴ RASTENIS, Vincas. Saldu ir garbinga už tėvynę nusifotografuoti. *Akiračiai*, 1976, Nr. 7, p. 1, 16.

rinkiminėse platformose būtų įsipareigojama remti Baltijos šalių nepriklausomybės atkūrimo siekį.

Tai tik keletas pavyzdžių, dažniausiai minimų A. Olio biografijoje. Apie daugelį šios politinės veiklos momentų, jo žygius ir pastangas išskelti Lietuvos klausimą tarp Amerikos politikų liko tik užuominos, nes nei jis pats, nei jo aplinkos žmonės nebuvo linkę apie tai daug girtis ar reklamuotis. JAV valstybės archyvai galėtų atskleisti ir daugiau faktų apie A. Olio dažnus vizitus ir pokalbius JAV valstybės departamente³⁵, nors kai kada dėl tokios savo veiklos jis sulaukdavo Lietuvos diplomatų priekaištų³⁶. Kaip žinia, daugelis šių A. Olio ir kitų lietuvių rengtų akcijų buvo trumpalaikės, neturėjusios greitų ir apčiuopiamų rezultatų (Lietuvos klausimas Jungtinėse Tautose nebuvo svarstomas, o senatorių Willio ir kongresmeno Kelly'io rezoliucija toliau Kongrese nebuvo svarstyta), bet visa ši veikla padėjo garsinti Baltijos kraštų siekius, supažindino Amerikos politikus, žurnalistus ir visuomenę su Lietuvos nepriklausomybės siekiu. A. Olis buvo vienas pirmųjų, vėliau tokią veiklą visą okupacijos laikotarpį tęsė Amerikos lietuvių taryba ir kitos Amerikos lietuvių organizacijos, neleidamos Amerikai ir pasauliui pamiršti Baltijos kraštų nepriklausomybės atkūrimo klausimo.

Vidurio kelias lietuviškos politikos vingiuose

Ilgai būtų galima vardyti A. Olio darbus lietuviškos politikos baruose, jo dalyvavimą įvairiose lietuvių organizacijose, jo organizuotus renginius, sąskrydžius ir t. t. Tiesa, dažniausiai jis nesiverždavo į aukštus organizacijų postus, likdavo eiliniu, mažiau pastebimu organizacijų nariu. Jo pavardė šmėsteli ne vienoje Amerikos lietuvių organizacijoje: A. Olis dalyvavo Sandaros³⁷ veikloje, vėliau nuo sandariečių pasitraukęs prisijungė prie tautininkų³⁸; jo pavardę galima rasti tarp iniciatorių, verslo ir pramonės atstovų, 1933 m. pasirašiusių Lietuvių profesionalų ir verslininkų asociacijos (*Lithuanian Professional and Businessmen Association*), vėliau pakeitusios pavadinimą į Lietuvių prekybos rūmus

³⁵ KALVAITIS, Antanas. Veiklusis Olis. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 25–26.

³⁶ Lietuvos įgaliotasis ministras Vašingtone Povilas Žadeikis buvo nepatenkintas, kai A. Olis paskambino tiesiai į Valstybės departamentą pasiteirauti, ar Antanui Smetonai derėtų telegrafuoti JAV Prezidentui Rooseveltui dėl vokiečių žygio per Lietuvą. Ministro nuomone, toks A. Olio demaršas buvo netinkamas, o pokalbiuose su Valstybės departamentu vartoti Smetonos vardą reiktų tik pasitarus su pasiuntinybe. 1941 06 24, 1941 06 26, 1941 06 28 Povilo Žadeikio laišakai Antanui Smetonai. Iš: *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas: VDU leidykla, 1999, p. 409–411.

³⁷ Amerikos lietuvių tautinė sandara (dažnai vadinama Sandara) – JAV lietuvių vidurio tautinės srovės organizacija, įkurta 1914 m. 1926 m. Lietuvoje įvykęs perversmas suskaldė šią srovę, nes vieni sudarė opoziciją ir buvo priešiški nusiteikę prieš Smetonos režimą Lietuvoje, kiti palaikė Smetoną ir bendradarbiavo su tautininkais. Smetonos šalininkai atskilo nuo Sandaros ir vėliau kūrė savo atskiras organizacijas.

³⁸ *Lietuvių išėjija Amerikoje (1868–1961)*. Medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas. Boston: Keleivis, 1961, p. 381.

(*Lithuanian Chamber of Commerce of Illinois*), inkorporacijos dokumentus³⁹. 1926 m. A. Olis išitraukė į seniausios JAV lietuvių organizacijos – Susivienijimo lietuvių Amerikoje (SLA) – veiklą, įkūrė Čikagos SLA jaunuolių kuopą (Nr. 322), kurią ilgus metus su žmona globojo. Susivienijimui augant ir finansiškai stiprėjant atsirado rimtas reikalas saugiau ir kiek įmanoma pelningiau investuoti narių sudėtą kapitalą – užtikrinti stiprią organizacijos finansinę padėtį. Šiam darbui ypač tiko A. Olis, kurio patarimu SLA Seime buvo įkurta Finansų komisija, o jis tapo šios komisijos pirmininku. SLA organizacija buvo ypač dėkinga A. Oliui už jo darbą ir naujos tvarkos pradžią, kai buvo samdomi investicijų specialistai, pagelbėję apsaugoti ir saugiai investuoti organizacijos turtą⁴⁰ (iki šiol SLA gali džiaugtis to meto vadovų išvalgomis ir naudotis šio darbo rezultatais bei sukauptu didžiuliu finansiniu kapitalu). A. Olis ir vėliau dažnai atėdavo į pagalbą svarstant ir sprendžiant svarbius SLA organizacinius reikalus, rūpindamasis organizacijos gerove. Ne kartą jam buvo siūloma kandidatuoti į SLA prezidentus, bet jis kiekvieną kartą atsisakydavo šios garbės, pasilikdamas eiliniu nariu⁴¹.

Aktyviau į lietuvišką politinę veiklą A. Olis išitraukė Antrojo pasaulinio karo metais ir pokariu, kada labiausiai pririekė jo kaip administratoriaus ir juristo patirties bei politinių ryšių. Iki tol mažiau pastebimas, A. Olis po Lietuvos okupacijos tapo vienu iš tautinių organizacijų lyderių, vadovų ir ideologų. Amerikos lietuvių tautinė srovė⁴² (dažnai vadinti *tautininkais* arba *tautiečiais*) Antrojo pasaulinio karo metais ir pokariu buvo susiskaldžiusi: neturėdama vienos vienijančios organizacijos, ryškesnių vadovų ir lyderių, buvo susiskirsčiusi į atskiras regionines grupes bei būrėsi aplink vidurio srovės leidžiamus laikraščius „Sandara“, „Dirva“, „Margutis“. Ne kartą tautininkų atstovai, tarp jų ir A. Olis, susirinkę svarstė įvairius organizacinius klausimus. Planuota, kad politinis Lietuvos gelbėjimo darbas turi eiti dviem vagomis: tarp lietuvių (nuosekliai juos informuojant apie Lietuvos padėtį ir kuo gausiau juos įtraukiant į Lietuvos bylos darbą) ir tarp amerikiečių (siekiant jų aktyvaus pritarimo bei paramos atkuriant Lietuvos ne-

³⁹ AMBROSE, Aleksas. *Chicagos lietuvių istorija 1869–1959*. Chicago: Amerikos lietuvių istorijos draugija, 1967, p. 332.

⁴⁰ BIEŽIS, Steponas. Žmogus, nereikalavęs sau. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 13.

⁴¹ Ten pat, p. 14.

⁴² Lietuvių išeivijoje formuojantis tautinei savimonei XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje išsirutuliojo pagrindinės ideologinės srovės: dešinioji (išeivijoje dažnai vadinama *katalikiškoji*), vidurio ir kairioji (socialistinė) srovės, dažnai kovojusios ir konkuravusios tarpusavyje, kūrusios savo organizacijas ir šalpos fondus, leidusios savo spaudos leidinius. Vidurio (arba tautinės) srovės lietuviai JAV savo istoriją skaičiuoja nuo XIX a. pabaigos, 1886 m., Jono Šliūpo įkurto Susivienijimo lietuvių Amerikoje (SLA), leistų laikraščių „Lietuviškas balsas“ (1886–1889), „Vienybė lietuvininkų“ (1886–1920), „Lietuva“ (1892–1920). Tautinės srovės lietuviai JAV organizuoti pradėjo veikti 1914 m. rudenį, kuomet Visuotiniame lietuvių seime galutinai atskilo nuo kairiųjų socialistų ir buvo įkurta Tautinė lietuvių pirmievių partija, 1915 m. Filadelfijoje vykusiame seime pakeitusi pavadinimą į Amerikos lietuvių tautinę sandarą. Tautininkų susiskaldymas lėmė, kad po Antrojo pasaulinio karo JAV veikė trys tautininkų organizacijos: Amerikos lietuvių tautininkų centras, Lietuvai vaduoti sąjunga ir Amerikos lietuvių misija. Ne kartą bandyta vienyti šias organizacijas, kol pagaliau 1949 m. tautinėms organizacijoms susijungus buvo įkurta Amerikos lietuvių tautinė sąjunga (ALTS).

priklausomybę)⁴³. Antruoju ypač rūpinosi A. Olis – jis nuolat pabrėždavo, kad lietuviai Lietuvos laisvės byloje daugiau laimėtų, jei pabandytų savo veiksmus suderinti su JAV politika, ir kad amerikiečių prisidėjimas bei palaikymas būtų labai svarbus veiksnys⁴⁴.

A. Olis ne tik dalyvavo įvairiuose organizaciniuose svarstymuose, bet ir aktyviai įsitraukė į tautininkų veiklą – politinei veiklai ir propagandai išnaudojo visas įmanomas galimybes. „Tai didysis koseris Lietuvos byloje – reikia jį naudoti kuo plačiausiai“⁴⁵, – kalbėjo jis į Ameriką atvykus Lietuvos Prezidentui Antanui Smetonai. A. Olio ir kitų Čikagos lietuvių iniciatyva 1941 m. „Palmer“ viešbutyje buvo surengtas iškilmingas Prezidento A. Smetonos priėmimas, jame dalyvavo Ilinojaus valstijos ir Čikagos miesto amerikiečių politikai. Vėliau tautininkų organizacijos nuolat stengdavosi įtraukti A. Smetoną į įvairius politinius ir diplomatinius veiksmus, rengė jo kelionių po lietuviškas kolonijas maršrutus, populiarino Lietuvos vardą, leido literatūrą apie Lietuvą lietuvių ir anglų kalbomis, organizavo 1943 m. Lietuvos nepriklausomybės 25 metų sukakties minėjimo šventę Čikagoje ir Springfilde, kur dalyvavo ne tik lietuviai, bet ir aukšti JAV valdžios pareigūnai⁴⁶.

Tuo laikotarpiu A. Olis tapo vienu iš labiausiai politikoje matomų asmenų, savo veikla sujungusių lietuvių politines pastangas ir amerikiečių politinę pagalbą. Jis buvo vienas iš naujos 1941 m. įkurtos tautininkų organizacijos – Lietuvai vaduoti sąjungos (LVS)⁴⁷ – iniciatorių ir kūrėjų, pirmasis šios organizacijos pirmininkas. A. Olio iniciatyva 1944 m. vasario 5–6 d. Niujorke buvo sušauktas lietuvių seimas, kuriame svarstyti įvairūs Lietuvai vaduoti akcijos darbai. Tame pačiame seime įkūrus Amerikos lietuvių misiją (ALM)⁴⁸ – organizaciją politinei akcijai tarp amerikiečių rengti – A. Olis vėl buvo vienas iš pagrindinių organizacijos steigėjų, tapęs Amerikos lietuvių misijos pirmininku. Amerikos lietuvių misija pirmiausia jo pirmininko pastangomis išpopuliarino tauti-

⁴³ DAPKUTĖ, Daiva. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 170.

⁴⁴ ABRAITIS, Vytautas. Tautininkai Jungtinėse Amerikos valstybėse 1940–1949 metais. Iš: *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. J. Puzinas ir P. Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1979, p. 284.

⁴⁵ DAUŽVARDIS, Petras. Antanas Olis. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 4.

⁴⁶ 1943 02 10 Antano Olio laiškas Antanui Smetonai. Iš: *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas: VDU leidykla, 1999, p. 144–145.

⁴⁷ Tautininkams pasitraukus iš Amerikos lietuvių tarybos 1941 m. birželio 7–8 d. Tabor Farmoje buvo įkurta nauja organizacija – Lietuvai vaduoti sąjunga (LVS), o jos pirmininku išrinktas advokatas Antanas Olis. LVS aktyviai įsitraukė į lietuvių politinę veiklą, mezgė ryšius su JAV politikos veikėjais, Kongreso nariais, kelė Lietuvos okupacijos klausimą, lankė gubernatorius, prašydama skelbti Lietuvos nepriklausomybės deklaracijas Vasario 16-osios progomis, organizavo karo paskolos lakštų pirkimą ir kt. A. Olis pirmininku buvo iki 1943 m. Lietuvai vaduoti sąjunga aktyviai veikė iki 1948 m., kai dėl veiklos dubliavimosi buvo nutarta įsitraukti į Amerikos lietuvių tarybą. Plačiau žr. ABRAITIS, Vytautas. Tautininkai Jungtinėse Amerikos valstybėse 1940–1949 metais. Iš: *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. J. Puzinas ir P. Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1979, p. 267–291.

⁴⁸ Amerikos lietuvių misija – tautinės srovės politinė ir visuomeninė organizacija, įkurta 1944 m. ALM tikslas – rūpintis, kad būtų atkurta Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė. Veikė iki 1949 m. įsitraukimo į ALTS.

ninkų vykdomą Lietuvos laisvinimo akciją tarp amerikiečių: 1945 m. kovo 21 d. ALM vadovybę priėmė JAV viceprezidentas Harry S. Trumanas. Misijos delegacijos važinėjo į Vašingtoną, mezgė ryšius su Kongreso nariais, senatoriais, valdžios pareigūnais, spaudos ir radijo atstovais (pvz., Kongreso atstovu A. J. Sabathu, Illinojaus senatoriumi Scottu W. Luku, viceprezidentu H. S. Trumanu, senatoriumi C. W. Brooksu, Robertu A. Taftu ir daugeliu kitų)⁴⁹. Ieškant tarp JAV politikų ir amerikiečių visuomenėje Lietuvos laisvinimo akcijos rėmėjų A. Olio iniciatyva buvo surengti du dideli lietuvių suvažiavimai-sąskrydžiai Vašingtone (1945 m. kovo 21–24 d. ir 1945 m. lapkričio 16–17 d.), sutraukę šimtus lietuvių iš įvairių vietų, o sąskrydžio banketuose dalyvavo apie šimtą Kongreso atstovų ir senatorių. Vašingtone lietuvių sąskrydžio metu pasakytos kalbos, pareiškimai ir rezoliucijos buvo išspausdintos oficialiame „Congressional Record“ ir plačiai aprašytos amerikiečių spaudoje⁵⁰.

Nieko keisto, kad A. Olis buvo vienas iš tautininkų lyderių, aktyviai įsitraukusių į tautininkų organizacijų vienijimo procesus. „Turim geriau susiorganizuoti, kad mūsų nuomonė būtų įtakingesnė“⁵¹, – kalbėjo jis. 1949 m. visoms trimis tautinėms organizacijoms (Amerikos lietuvių tautininkų centrai, Lietuvai vaduoti sąjungai ir Amerikos lietuvių misijai) susijungus buvo įkurta Amerikos lietuvių tautinė sąjunga (ALTS). ALTS steigiamajame suvažiavime buvo išrinkta 21 asmens ALTS taryba, o A. Olis tapo ALTS valdybos pirmininku, šias pareigas ėjusiu iki 1951 m.⁵² Sukūrus ALTS prasidėjo naujas tautininkų srovės politinės veiklos etapas. Įvertinus A. Olio nuopelnus lietuvybei ir tautininkų organizacijoms 1951 m. ALTS Seime jis buvo išrinktas Sąjungos garbės nariu.

Tautininkų organizacijų – Lietuvai vaduoti sąjungos ir ypač Amerikos lietuvių misijos – veikla buvo ryškiai matoma lietuvių visuomenėje ir imponavo net jų politiniams bei ideologiniams oponentams. Tiesa, politiniai darbai dažnai buvo lygiagretūs ir panašūs į Amerikos lietuvių tarybos⁵³ veiklą, tai skatino savotiškas varžybas ir konkurenciją. Vis dėlto susiskaldymas į atskiras organizacijas nebuvo naudingas bendrai lietuviškai akcijai, todėl abi pusės buvo suinteresuotos susijungti – aktyvi tautininkų veikla ir ypač ryšiai su Amerikos politikais patiko ALT, tautininkai taip pat buvo linkę gauti ALT paramą. ALT vadovybės ir tautininkų derybose aktyviai dalyvavo ir A. Olis. 1948 m. tautininkai

⁴⁹ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Detroit: Viktoras Petrikas, 1945.

⁵⁰ KARPIUS, Kazys S. Antano Olio didieji žygiai Lietuvos gynimo byloje. *Margutis*, 1960, Nr. 6, p. 5; ABRAITIS, Vytautas. Tautininkai Jungtinėse Amerikos valstybėse 1940–1949 metais. Iš: *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. J. Puzinas ir P. Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1979, p. 284–285.

⁵¹ Geras Amerikos pilietis neišsizada savo kilmės ir nebijo kovoti už protėvių šalies laisvę. A. Olio įžanginė kalba Amerikos lietuvių tautinės sąjungos seime gegužės 21 d. *Margutis*, 1949, Nr. 6, p. 5.

⁵² *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. J. Puzinas ir P. Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1979, p. 298.

⁵³ Amerikos lietuvių taryba (ALT) buvo įkurta 1940 m. kaip bendra JAV lietuvių politinė organizacija kovai už Lietuvos laisvę. Organizacijos veikloje dalyvavo įvairių organizacijų ir politinių ideologinių srovių atstovai. 1941 m. dėl skirtingo požiūrio į politinę veiklą ir opozicijos Antanui Smetonai iš jos pasitraukė tautininkai, įkūrė savo atskirą organizaciją – Lietuvai vaduoti sąjungą ir veikė atskirai iki 1948 m.

įsitraukė į Amerikos lietuvių tarybą, o tautininkų atstovu išrinktas adv. A. Olis tapo ketvirtuoju ALT vykdomojo komiteto nariu-vicepirmininku ir toliau aktyviai tęsė politinę veiklą ALT gretose.

Su A. Olio vardu neatsiejamai susijęs ir BALF'o – Bendro Amerikos lietuvių šalpos fondo – atsiradimas. Karo metais tautininkai ėmėsi ne tik politinės veiklos, bet ir susirūpino lietuvių šalpos reikalais. 1941 m. buvo įkurtas tautinis šalpos fondas *Lithuanian National Relief Fund* (LNRF). LNRF garbės pirmininku buvo pakviestas 1940 m. buvęs respublikonų kandidatas į JAV prezidentus Wendelas L. Wilkie, garbės komitetą sudarė didelis būrys žymių amerikiečių ir Amerikos lietuvių. Didžiulį darbą atliko fondo vadovu tapęs A. Olis, padėjęs LNRF įsitraukti į tarptautines organizacijas. Tuo metu įvairios ideologinės grupės, organizacijos kūrė savo šalpos fondus, skirtus padėti Lietuvai ir lietuviams. Antrojo pasaulinio karo metais ir po karo JAV vyriausybė griežtai kontroliavo tuos fondus, kurie aukas siuntė į užsienį. Buvo sudarytas vadinamasis *President's War Relief Control Board* (vėliau – *National War Fund*), visi šalpos fondai, besirūpinantys telkti pagalbą užsienyje, turėjo užsiregistruoti toje taryboje ir gauti specialų leidimą. Nei vienas iš lietuvių įsteigtų šalpos fondų tokių leidimų neturėjo, išskyrus LNRF, – A. Olio vadovaujamas *Lithuanian National Relief Fund* buvo įregistruotas į *President's War Relief* kontrolės tarybą ir gavo reikalingą registracijos numerį⁵⁴. Tuo būdu iš federalinės valdžios pusės jie galėjo netrukdomai veikti ir gauti dideles pinigų sumas iš amerikietišku fondų. Kadangi kitiems lietuvių fondams tokio leidimo nepavyko gauti, kilo mintis jungtis ir kurti bendrą Amerikos lietuvių šalpos fondą. A. Olis pritarė, kad būtų sudarytas bendras fondas, nors ne visiems tautininkams ši idėja patiko. „Jiems gi rūpi pagrobtis tas fondas iš mūsų ir jie tik gerai apsigalvoję ir aptarę būdus, kaip pagrobs, sutiko su p. Oliu eiti į „vienybę“⁵⁵, – nuogaštavo ne vienas. Turbūt dėl abipusio nepasitikėjimo kūrimosi procesas užtruko kelerius metus, t. y. iki 1944 m., kada po ilgų pasitarimų, kompromisų ir nenuilstamų pastangų buvo įkurtas Bendras Amerikos lietuvių šalpos fondas, kuris buvo priimtas į *National War Fund*. A. Olis dalyvavo pasitarimuose su skirtingų organizacijų ir srovių atstovais, buvo įstatų komisijos rengimo narys ir suredagavo naujo šalpos fondo įstatus⁵⁶. Tiesa, naujai įkurtos organizacijos – BALF'o – pirmininko vietą jis užleido kun. Juozui Končiui, pats tapo BALF'o vicepirmininku⁵⁷. A. Olis ir vėliau BALF'o veikloje išsiskyrė aktyvumu, ryšiais su Čikagos politikais ir įvairių tautų grupių atstovais, dalyvavo BALF'o komisijos, sprendusios emigracinius reikalus (prasadėjus DP emigraciniams procesams), veikloje – rūpinosi, kad lietuvių emigrantai būtų priimti į JAV⁵⁸. Vėlesniais metais, po A. Olio mirties, tautininkų įtaka naujai sukurtame fonde

⁵⁴ ŠIMUTIS, Leonardas. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: Draugas, 1971, p. 54.

⁵⁵ 1943 11 01 Kazio S. Karpiaus laiškas Smetonai, 1943 10 30 Juozo Bachuno laiškas Kaziui S. Karpiui. *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas: VDU leidykla, 1999, p. 164

⁵⁶ KONČIUS, Juozas B. *Atsiminimai iš BALFo veiklos 1944–1964*. Chicago: Draugo spaustuvė, 1966, p. 15.

⁵⁷ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Detroit: Viktoras Petrikas, 1945, p. 6.

⁵⁸ KONČIUS, Juozas B. *Atsiminimai iš BALFo veiklos 1944–1964*. Chicago: Draugo spaustuvė, 1966, p. 18, 132.

sumažėjo ir jie nuogaštavo, kad išėivijos visuomenė baigia užmiršti tautininkų ir A. Olio nuopelnus kuriant BALF'ą ir kad visi nuopelnai atitenka kitiems žmonėms⁵⁹.

Nors A. Olio širdis priklausė tautininkams ir jis daugiausia dalyvavo tautininkų organizacijų veikloje, amžininkai prisimena, kad jis mokėjo sutarti ir su kitų srovių bei politinių organizacijų atstovais, ypač kai kildavo bendrų lietuvių reikalų ar Lietuvos laisvinimo rūpesčių⁶⁰. Ne prie širdies jam buvo lietuvių politinis susiskaldymas, kovos dėl valdžios. „Man asmeniškai visi tie ginčai tiek nusibodo, kad aš jų jau visai nese-ku“, – sakė jis, pabrėždamas, kad Lietuvos laisvinimo darbas nėra išimtinė kokios nors organizacijos privilegija, bet bendras visų lietuvių siekis. „Visi geros valios lietuviai gali ir turi jungtis prie visų rimtų pastangų pagerinti Lietuvos vardą Amerikoje ir kviesti visą Amerikos visuomenę padėti Lietuvoje gyvenantiems žmonėms. Jeigu mes visi mokėtume tikrai ir nuoširdžiai įsijungti į šį didįjį darbą, tai pamatytume, kaip smulkūs yra tie visi Amerikos lietuvių įvairūs ginčai, liečią Lietuvos santvarkas praeityje, jų kaltinimai partijoms, srovėms ir atskiriems žmonėms, ir net niekinimas pačios Lietuvos – visa tai negali išeiti į naudą pačiai Lietuvai ir negali patarnauti pasaulio lietuvių vienybei.“⁶¹ Jo įsitikinimu, lietuvis Amerikoje turėtų eiti vidurio keliu: ne į kairę, ne į dešinę, o tiesiai už Lietuvą⁶². Dėl to A. Olio sumanymams ir veiklai niekad nepritrūkdavo talkininkų, jis buvo vertinamas ir gerbiamas ne tik tarp savų, bet ir tarp politinių oponentų.

Kultūrinė veikla: nuo „Birutės“ choro iki „Margučio“

Nors menas su politika dažnai nėra susiję, A. Olis to meto lietuvių visuomenėje išsiskyrė kaip įvairiapusiškas ir gabus žmogus. Nuo vaikystės jis buvo ypač muzikalus ir gabus muzikai. Vidurinės mokyklos baigimo proga jis sukomponavo savo klasei dainą, kuri su gaidomis buvo išspausdinta vidurinės mokyklose metraštyje⁶³. Spaudoje yra užuominų, kad A. Olis mokėsi muzikos konservatorijoje⁶⁴, tačiau niekur kitur šis jo biografijos faktas nėra minimas. Artimas bičiulis J. Bačiūnas rašė, kad A. Olį labai traukė muzika, tačiau jo tėvas verslininkas, suprasdamas, kad muzika nėra sėkminga ir pelninga gyvenimo sritis, įkalbėjo sūnų studijuoti teisę⁶⁵. Tačiau visą gyvenimą muzika jam buvo prie širdies.

⁵⁹ 1958 11 22 Eugenijaus Bartkaus laiškas Vytautui Abraičiui. *Lietuvos valstybės naujasis archyvas* (toliau – LVNA), f. 24, ap. 1, b. 34, l. 74.

⁶⁰ BIEŽIS, Steponas. Antanas Olis buvo vienas. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 12; Lietuviškoji spauda apie A. Olį. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 44–46.

⁶¹ Iš Olio kalbų [1956.12.24 Margučio programoj]. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 18–19.

⁶² Lietuviškoji spauda apie A. Olį. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 46.

⁶³ JURGĖLA, Petras. Antano Olšausko gyvenimo apžvalga ir nuopelnai lietuvių tautai. Iš: *Antanas Olšauskas ir „Lietuva“*. Red. P. Jurgėla. Sodus, Mich.: išleido ir išspausdino J. J. Bachunas, 1934, p. 20

⁶⁴ Lietuviškoji spauda apie A. Olį. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 45.

⁶⁵ *Antanas A. Olis*. Parašė, išleido ir atspausdino J. J. (Juozas) Bachunas. Sodus (Mich.): J. J. Bachunas, 1953, p. 11.

Tuo metu Čikagos lietuvių muzikinis gyvenimas sukosi aplink vieną garsiausių Amerikos lietuvių muzikinių kolektyvų – „Birutės“ chorą⁶⁶. Dar studijuodamas universitete 1920 m. A. Olis įstojo į „Birutės“ chorą, kur mielai traukė skambias ir melodingas lietuviškas sutartines. Jau tuo metu jis išsiskyrė kaip gabus pianistas bei dainininkas. Stasiui Šimkui išvykus į Lietuvą, A. Olis buvo išrinktas „Birutės“ chorvedžiu ir tapo jauniausiu iš visų kada nors buvusių šio choro vedėju⁶⁷. Kurį laiką dėl egzaminų Čikagos universitete turėjo mesti savo muzikinę veiklą⁶⁸, tačiau baigęs mokslus vėl sugrįžo, 1922 m. buvo išrinktas „Birutės“ choro pirmininku. Kurį laiką A. Olis buvo „Birutės“ choro mokytojas, jei choro repeticijoms reikėdavo akompaniatoriaus, mielai padėdavo, taip pat dalyvaudavo koncertuose kaip solistas ir kartu su muziku Jonu Byanskiu skambindavo piano duetus koncertuose⁶⁹. Greit jis pasirodė esąs gana gabus ir sumanus organizatorius: didžiuliam teatre (*Eight St. Theatre*) 1923 m. „Birutės“ choro suvaidinta operetė „Bailus daktaras“ davė apie 2 tūkstančius dolerių pajamų – tokie pelningi nebuvo jokie ankstesni vaidinimai⁷⁰.

A. Olis sugebėdavo kalbą rasti su įvairiais žmonėmis, net ir su „temperamentingais“ menininkais ir „kaprizingomis“ dainininkėmis⁷¹. Nieko keisto, kad labai greitai tapo artimais draugais su Antanu Vanagaičiu⁷², muziku, kompozitoriumi, „Amerikos lietuvių dainiumi“, aktoriumi, JAV lietuvių kultūriniame gyvenime palikusių gilius pėdsakus. A. Olis su A. Vanagaičiu susipažino 1924 m. vasarą šiam atvykus iš Lietuvos ir pradėjus dirbti su „Birutės“ choru. A. Vanagaitis su draugais tapo dažni Juozo Bačiūno svečiai Tabor Farmoje, kurioje gimė ne tik „Margučio“ radijo, žurnalo, bet ir daugelio kultūrinių renginių sumanymai. Kaip juokavo J. Bačiūnas, A. Vanagaitis ir jį, ir A. Olį „įkinkė į lietuvišką veiklą“⁷³, jie tapo ne tik draugais, bet ir A. Vanagaičio darbų rėmėjais. A. Olį

⁶⁶ „Birutės“ choras buvo įkurtas 1907 m. atvykus į Ameriką kompozitoriui Mikui Petrauskui, išgarsėjo 1908 m. suvaidinęs M. Petrausko melodramą „Birutė“. Choras sutraukdavo geriausius Čikagos muzikus, vokalistus, statė operetas, rengė simfoninius koncertus ir pamokas vaikams, norintiems mokytis fortepijono, smuiko, dainavimo, vaidybos. Pirmasis organizatorius ir dirigentas buvo Mikas Petrauskas, vėliau chorui vadovavo Ksaveras Strumskis, Stasys Šimkus, Antanas Olis, Antanas Vanagaitis, Jonas Byanskas, Mikas Yozavitas ir kt. žymūs Amerikos lietuvių muzikai, kompozitoriai. Choras gyvavo apie 50 metų, per visą laikotarpį jame dainavo šimtai dainininkų, buvo surengta daugybė koncertų, kai kuriems choristams tai buvo puiki mokykla, atvėrusi kelius į profesionalios muzikos sceną.

⁶⁷ JURGĖLA, Petras. Antano Olšausko gyvenimo apžvalga ir nuopelnai lietuvių tautai. Iš: *Antanas Olšauskas ir „Lietuva“*. Red. P. Jurgėla. Sodus, Mich.: išleido ir išspausdino J. J. Bachunas, 1934, p. 20.

⁶⁸ *Antanas A. Olis*. Parašė, išleido ir atspausdino J. J. (Juozas) Bachunas. Sodus (Mich.): J. J. Bachunas, 1953, p. 11.

⁶⁹ GUGIENĖ, Nora. Olis Birutės chore. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 15.

⁷⁰ JURGĖLA, Petras. Antano Olšausko gyvenimo apžvalga ir nuopelnai lietuvių tautai. Iš: *Antanas Olšauskas ir „Lietuva“*. Red. P. Jurgėla. Sodus, Mich.: išleido ir išspausdino J. J. Bachunas, 1934, p. 21.

⁷¹ VIJEIKIS, Vladas. Važiuojam į Chicagą... *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 18.

⁷² Antanas Vanagaitis (1890–1949) – kompozitorius, aktorius, visuomenininkas. 1924 m. atvykęs į JAV įkūrė Dzimdzi-drimdzi grupę, su kuria gastroliavo po įvairias lietuvių kolonijas. Kūrė dainas, kurios tapo populiarios ir mėgstamos Amerikos lietuvių. „Margučio“ žurnalo ir „Margučio“ radijo įkūrėjas ir redaktorius.

⁷³ *Antanas A. Olis*. Parašė, išleido ir atspausdino J. J. (Juozas) Bachunas. Sodus (Mich.): J. J. Bachunas, 1953, p. 11.

su A. Vanagaičiu siejo ne tik bendri muzikiniai, kultūriniai interesai, bet ir giminystės ryšiai – A. Olis buvo vedęs Lilijos Vanagaitienės seserį Verą Žilvičiūtę⁷⁴.

Kaip prisimena amžininkai, A. Olis iš lietuvių dažnai išsiskirdavo savo grandioziniais sumanymais, būdavo „didelių užsimojimų ir negirdėtų dalykų „išmislinčius“⁷⁵. Vienas iš dažnai minimų gyvenimo faktų – 1934 m. rugpjūčio 19 d. A. Olis dirigavo Čikagos simfoniniam orkestrui pasaulinėje parodoje. J. Bačiūnas apie šią istoriją pasakoja daugiau: A. Olis su A. Vanagaičiu sugalvojo, kad per pasaulinę parodą reikia amerikiečiams pagroti lietuviškos muzikos, bet tam reikėjo gauti simfoniniam orkestrui lietuviškos muzikos gaidų, kurių niekas neturėjo. Tuomet buvo nutarta pasiūsti į Lietuvą kurjerį Juozą Olšauską su užduotimi – be gaidų iš Lietuvos negrįžti. Kurjeris suspėjo laiku, simfoninis orkestras gavo gaidas, A. Olis dirigavo Čikagos simfoniniam orkestrui, o lietuviai galėjo didžiuotis, kad jų muzika buvo išgirsta Amerikoje⁷⁶.

Kai A. Vanagaitis įkūrė „Margutį“⁷⁷, A. Olis tapo nuolatinio pagalbiniu ir talkininku. „Margučio“ radijo programoje A. Olis ilgus metus buvo klausytojų pamėgto kassavaitinio teisinių patarimų skyriaus vedėjas, atsakinėjo į klausimus ir mokydavo lietuvius, kaip reikia ginti savo ir kitų teises. Kartu su A. Vanagaičiu jam pasisėkė apie „Margutį“ suburti ne tik gražų augančios jaunuomenės būrį, bet ir jau subrendusius ir įtakingus lietuvius – Steponą Biežį, Joną Kazanauską, Antaną Lapinską ir daugelį kitų, tapusių nuolatiniais „Margučio“ talkininkais ir rėmėjais. A. Olis su „Margučiu“ praleido daugiau nei 30 metų, per kuriuos čia „paliko didelį dvasinį turta: plačią lietuvių vienybės mintį, pagarbą kitaip mąstantiems, gilesnį lietuvių kultūros ir politinės veiklos supratimą ir šviežią pažiūrą į Lietuvą“⁷⁸.

„Margučio imperijai“ (kaip ją vadino A. Vanagaitis) priklausė ne tik žurnalas, radijas, ji taip pat organizavo renginius, vaidinimus, iškylas (gegužines) didžiausiuose Čikagos parkuose, Vasario 16-osios tautinių švenčių minėjimus, netgi rimtus klasikinės muzikos koncertus. Ypač garsūs buvo „Margučio“ rengiami koncertai, padėję ištraukti lietuvius „iš karčiaminių ir sklepinių svetainių“ į didžiausias ir puošniausias Čikagos miesto ir operos sales, kur susirinkdavo net daugiau kaip 10 tūkstančių lankytojų⁷⁹. A. Vanagaitis ir A. Olis buvo nepailstantys tokių masinių kultūrinių renginių ir koncertų planuotojai bei organizatoriai. Būtent A. Olis atliko didžiulį darbą, kad lietuviški „Margučio“ kon-

⁷⁴ Apie A. Olis šeimą žinoma nedaug, Antanas ir Vera turėjo dukrą Jean ir 3 anūkus. *Antanas A. Olis*. Parašė, išleido ir atspausdino J. J. (Juozas) Bachunas. Sodus (Mich.): J. J. Bachunas, 1953, p. 5, 19; Memorial Resoluition. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 29.

⁷⁵ *Antanas A. Olis*. Parašė, išleido ir atspausdino J. J. (Juozas) Bachunas. Sodus (Mich.): J. J. Bachunas, 1953, p. 13.

⁷⁶ Ten pat.

⁷⁷ 1928 m. A. Vanagaitis pradėjo leisti žurnalą „Margutis“, o 1932 m. įkūrė radijo programą „Margutis“. Tiek žurnalas, tiek radijas pergyveno savo steigėjas – žurnalas buvo leidžiamas iki 1965 m., „Margučio“ radijas Čikagoje veikė beveik 80 metų, t. y. iki uždarymo 2011 m.

⁷⁸ Sudiev, Brangus Bendradarbi, Globėjau ir Akstintojau! *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 3.

⁷⁹ ŽILEVIČIUS, Juozas. A. Vanagaičio imperija. *Mūsų pastogė*, 1968 06 03, p. 4; DAPKUTĖ, Daiva. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 119.

certai persikeltų į geriausius Čikagos viešbučius ir koncertų sales: *Conrad Hilton Hotel (Stevens Hotel)*, *Ball Room*, *Morrison Casino*, *Civic* operą ir *Civic* teatrą⁸⁰. Dažnai jis ir pats dalyvaudavo „Margučio“ koncertinėje programoje, neretai diriguodavo simfoniniam orkestrui. Būtent simfoninis orkestras buvo viena iš A. Olio silpnųjų – be jo joks didesnis lietuvių koncertas ar minėjimas jam atrodė neišbaigtas⁸¹. J. Bačiūnas užsiminė, kad dažnai reikdavo prilaikyti A. Olą su A. Vanagaičiu, kurių didelius užmojus lydėdavo ir didžiulės finansinės išlaidos – pastarieji sudarydavo programas su garsiais atlikėjais, simfoniniu orkestru, kurios ne tik neduodavo pelno, bet rėmėjams „kainuodavo daug pinigų“⁸². Dažnai A. Oliui tekdavo ir nemažai savų pinigų pridėti. Pasak Vlado Vijeikio, piniginius klausimus A. Olis buvo daugiau menininkas nei advokatas – jis niekados neklausė, kiek tas ar kitas kainuos, jam visada rūpėjo, kaip tai atrodys⁸³. Kita vertus, savo darbais ir pavyzdžiu jis sugebėdavo aplink save suburti žmones, todėl niekad nepritrūkdavo talkininkų dideliems užmojams įgyvendinti. Tokie renginiai tuo metu Čikagos lietuvių visuomenei buvo nematyti ir negirdėti, į užsakytas sales (pvz., *Conrad Hilton*, kur tilpdavo 2 000, ar *Civic* operoje, talpinančioje iki 6 000 žmonių) netilpdavo visi norintys ir susirinkdavo ne tik Čikagos inteligentija, bet ir paprasti darbo žmonės, tarp jų nemažai tokių, kurie niekada niekur lietuviškų renginių nelankydavo⁸⁴. Neretai į koncertus ateidavo ir amerikiečiai, susigundę didžiulėmis mieste iškabintomis „Margučio“ reklaminėmis afišomis. Pvz., minint „Margučio“ ir Antano Vanagaičio 30 metų veiklos jubiliejų buvo surengtas iškilmingas renginys – koncertas *Civic* operos rūmuose su *Metropolitant* operos soliste Polyna Stoška, smuikininke Elena Kuprevičiute, Čikagos simfoniniu orkestru ir dirigentu Vytautu Marijošiumi bei kitais garsiais atlikėjais⁸⁵. Renginyje dalyvavo apie 4 000 žiūrovų, tarp jų ne tik lietuvių, bet ir amerikiečių.

Greta A. Olio pavardės minimi ir kiti intriguojantys, bet mažiau žinomi Amerikos lietuvių kultūrinio gyvenimo faktai – kalbama apie jo Bridgeporto lietuvių kolonijoje pastatytą modernų su „mirgančiomis palubėse žvaigždėmis“ kino teatrą „Romuva“ ar surežisuotus du lietuviškos tematikos filmus, tarp jų „Margučio“ trisdešimtmečio jubiliejui skirtą filmą (jis pats filmams parašė ir scenarijus)⁸⁶. A. Olis buvo vienas iš paminklo Dariui ir Girėnui pastatymo Čikagoje iniciatorių, daug prisidėjęs prie šios idėjos įgyvendinimo. 1935 m. liepos mėnesį *Market* parke, dviejų gatvių sankryžoje, buvo iškilmingai atidengtas paminklas, o A. Oliui teko vesti šias iškilmes. Čikagos lietuviai vėliau dažnai prie šio

⁸⁰ Antanas A. Olis. Parašė, išleido ir atspausdino J. J. (Juozas) Bachunas. Sodus (Mich.): J. J. Bachunas, 1953, p. 12.

⁸¹ VIJEIKIS, Vladas. Važiuojam į Chicagą... *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 18.

⁸² DAPKUTĖ, Daiva. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 122.

⁸³ VIJEIKIS, Vladas. Važiuojam į Chicagą... *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 19.

⁸⁴ ŽILEVIČIUS, Juozas. A. Vanagaičio imperija. *Mūsų pastogė*, 1968 06 03, p. 4; DAPKUTĖ, Daiva. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 119.

⁸⁵ Mūsų visų garbei. *Margutis*, 1954, Nr. 5, p. 12–16.

⁸⁶ PILKA, Stasys. Neeiliniai susitikimai su A. Oliu. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 32–33.

paminklo rengdavo ne tik Dariaus ir Girėno skrydžio minėjimus, bet ir kitas lietuvių tautines šventes bei minėjimus. 1948 m. kilus idėjai surengti Lietuvos dailininkų parodą Amerikoje, niekas nenorėjo imtis tokio didžiulio ir finansiškai nenaudingo darbo, visos lietuvių organizacijos kratėsi ir atsiskė. A. Olis ėmėsi šio didžiulio darbo, savo lėšomis iš Vokietijos į JAV pervežė lietuvių dailininkų kūrinių parodą, 1949–1950 m. surengė parodas Niujorke, Voterberyje, Bostone, Detroite ir Čikagoje⁸⁷. Jis buvo vienas iš Amerikos lietuvių politinių lyderių, labai aiškiai suvokęs kultūrinės propagandos svarbą Lietuvos išlaisvinimo darbuose, siekęs iškelti ir reprezentuoti lietuvių kultūrą tarp amerikiečių.

Kaip išlikti lietuviu svetimame krašte?

Vartant tiek senus laikraščius, tiek išlikusių straipsnių nuotrupas į akis krenta nuolat pasikartojantis dalykas – tiek A. Oliui esant gyvam, tiek po jo mirties jį prisiminę žmonės minėjo jo darbus, nuopelnus, bet dažniausiai pabrėždavo jo lietuviškumą. Rodos, posakis „Lietuvą mylėti iš tolo“ labai tiko A. Oliui. Tas faktas, kad jis buvo gimęs JAV ir niekada nematęs Lietuvos, bet visą gyvenimą išliko Lietuvos patriotu, įstrigdavo ir stebindavo ne vieną. Lietuvos diplomatinės šefas Stasys Lozoraitis rašė: „Dar prieš susitikdamas su Antanu Oliu, iš jo politinių darbų žinojau jį esant veikliu lietuviu. Bet mudviejų betarpiškas kontaktas parodė man, kaip jam artimas Lietuvos nepriklausomybės reikalas ir visa, kas liečia lietuvius ir lietuviybę. Ir tik tada aš sužinojau, kad tas žmogus, taip karštai jaučias ir tokia gražia lietuvių kalba kalbąs, yra gimęs Amerikoje ir niekad Lietuvos nematęs.“⁸⁸

Labai dažnai išėivijos spaudoje buvo cituojami paskutinės, 1958 m. vasario 16 d. proga A. Olio sakytos kalbos žodžiai: „Aš neturėjau laimės pamatyti Lietuvos, bet aš buvau laimingas, čia sutikęs žmonių, kurie, atėję iš Lietuvos prieš 40–50 metų, žinojo ir mokėjo, kaip paskleisti meilę Lietuvai. Ir man rodos, kad jie bus atlikę didžiausią Lietuvos laisvinimo darbą, įkvėpdami kitiems tvirtą meilės jausmą Lietuvos kraštui, jos praeičiai ir jos žmonėms.“⁸⁹ Galima sakyti, nieko keisto, kad prieš akis turėdamas tėvo pavyzdį ir autoritetą, augęs lietuviškoje aplinkoje A. Olis ir negalėjo užaugti kitoks. Bet ar tikrai? Ar tikrai visada sūnūs eina tėvų pėdomis, perima jų idėjas, siekia išlaikyti lietuviybę ir lietuvių kalbą gyvendami taip toli nuo Lietuvos? Lietuvos diasporos istorijoje rastume daugiau priešingų pavyzdžių, kaip lietuvių vaikai nutolsta nuo lietuvių bendruomenės, o net ir nenutolę neretai lietuvių kalbos nebelaiko privaloma ir neatskiriama lietuvių tapatybės dalimi. Turbūt dėl to A. Olio pavyzdys stebino, nes visi suprato, kad tam neužtenka vien tėvų pavyzdžio, dar reikia stipraus vidinio akstino ir idealizmo. Kiek tokių lietuvių buvo? Tikrai ne vienas. Nors dailininkas Vladas Vijeikis rašė, kad „per dešimtmetį savo gyvenimo metų Amerikoje aš nesutikau kito čia gimusio ir Lietuvos

⁸⁷ VIJEIKIS, Vladas. Važiuojam į Chicagą... *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 19.

⁸⁸ LOZORAITIS, Stasys. A. Olis – didelė jėga Lietuvos byloje. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 7.

⁸⁹ Paskutinioji Olio kalba, *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 27.

nemačiusio žmogaus, kuris taip nuoširdžiai mylėtų, taip dirbtų ir aukotų dėl motulės Lietuvos, kaip Antanas Olis⁹⁰. A. Oliui buvimas „amerikiečiu“ ir Amerikos piliečiu buvo neatsiejamas nuo buvimo „geru lietuviu“, t. y. lietuviškos tapatybės išlaikymo ir dalyvavimo lietuvių bendruomenės veikloje, domėjimosi Lietuvos reikalais. Daugelį darbų atliko pats, kitiems surinkdavo talkininkų būrį, o paklaustas gražiai sakydavo, kad visa tai daro „dėl mūsų motulės Lietuvos“⁹¹.

Net jaunimas, kuriam teko susipažinti su juo, žavėjosi A. Oliu. „Atvykę čia Amerikon dar mažais vaikais, dažnai iš tėvų girdėjome minit Antano Olio vardą. Pradžioj jis mums nedaug tereiškė. Bet augant ir domintis visu tuo, kas yra lietuviška, mūsų akys vis daugiau ir daugiau nukrypo į Antaną Olį. Mes susižavėjome juo; jis mums patiko: patiko ramiu, bet giliu žodžiu, savo plačia vienybės dvasia, savo kilniu idealizmu ir pasiaukojimu. Kiekvieną kartą, kai mes girdėjome jo žodį, jis mums atrodė einąs iš širdies, be jokio melo, atviras ir pilnas jėgos, kuris kažkaip mus jaunuosius žavėjo ir net būrė...“⁹² Retai kuriam vyresniosios kartos, ypač senosios emigracijos bangos, vadinamųjų *grynorių* lietuviui pavykdavo rasti kalbą su po Antrojo pasaulinio karo atvykusia emigrantų banga – tarp jų buvo didžiuliai kultūriniai ir istorinių patirčių skirtumai. O ką bekalbėti apie jaunąją po karo atvykusių lietuvių kartą. Rodos, A. Olis buvo iš tų, kurie sugebėjo susikalbėti ir patraukti jaunimą. „Jis buvo mums mielas, nes jo galvojimas ir darbai žengė su gyvenimu, neapsiribojant pasenusiomis pažiūromis ar nesulaužomomis tradicijomis“⁹³; „Mums – dar tik moksleiviams – Olis atrodė tyras mokytojas, kaip mes turėtume gyventi ir ką veikti, kad nenutrūktume nuo savo gimtosios kalbos ir nesumažintume savo gerų jausmų Lietuvai“⁹⁴; „Jis mokėjo lietuviybę mylėti, pats nematęs ir neįėjus tos tėviškos šilumos“⁹⁵, – tai keletas jaunosios kartos balsų. Jaunam žmogui, jau vaikystėje palikusiam Lietuvą, šis kraštas tebuvo tik tolimas ir miglotas prisiminimas, tėvų jausmas ir prisirišimas prie Lietuvos jiems atrodė sunkiai suprantamas. Todėl Antano Olio pavyzdys – žmogaus, kuris nebuvo matęs Lietuvos ir joje niekad negyvenęs, bet vis tiek buvo labai prisirišęs prie Lietuvos, jos žmonių, jos dainų, kovos už nepriklausomą Lietuvą, – svetimam krašte atsidūrusiam jaunam žmogui padėdavo pasijusti stipresniam, suvokti, kad nėra jokio pagrindo gėdytis savo lietuviškos kilmės, jog užtenka išlikti lietuviu ir lietuviybė nėra kliūtis kažko siekti ir pasiekti svetimame krašte.

⁹⁰ VIJEIKIS, Vladas. Važiuojam į Chicagą... *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 19.

⁹¹ Ten pat.

⁹² SILIŪNAS, Donatas. Jis buvo tyras mokytojas. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 38.

⁹³ ADAMKAVIČIUS, Valdas. Jis žavėjo mus. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 36.

⁹⁴ SILIŪNAS, Donatas. Jis buvo tyras mokytojas. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 38.

⁹⁵ ADAMKAVIČIUS, Valdas. Jis žavėjo mus. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 36.

Išvados

Tarp užsienio lietuvių, aktyviai įsitraukusių į gyvenamojo krašto politiką, užėmusių svarbius postus ir per savo ryšius su amerikiečių politikais bandžusių daryti įtaką JAV politikai lietuviams aktualiose srityse, Antanas Olis neabejotinai „tebėra buvęs šviesiausia mūsų šioj srity turėta žvaigždė“⁹⁶. Ypač aktyviai į politinę veiklą A. Olis įsitraukė tuomet, kai to labiausiai reikėjo, t. y. po Antrojo pasaulinio karo sovietams okupavus Lietuvą. Tuo metu jo teisinio ir administracinio darbo patirtis, tarptautiniai kontaktai, gebėjimas veikti ne tik siaurai, iš lietuviškos politikos rėmų, bet žvelgti plačiau ypač pravertė JAV lietuvių bendruomenei. Dirbdamas tarp amerikiečių A. Olis nevengė prisistatyti lietuviu, nuolat kalbėdavo apie lietuvių tautos interesus ir kovą už nepriklausomybę, mokėjo šiuos amerikietiškus politinius kontaktus išnaudoti lietuviškai politikai.

Nuo jaunystės A. Olis aktyviai įsitraukė į Amerikos lietuvių visuomeninį, organizacinį gyvenimą. Jis mokėjo sutarti su įvairių lietuvių ideologinių srovių ir politinių organizacijų atstovais, ypač kai reikėdavo spręsti bendrus lietuvių reikalus ar kildavo Lietuvos laisvinimo rūpesčių – buvo vienas iš Bendro Amerikos lietuvių šalpos fondo (BALF) iniciatorių ir steigėjų, Amerikos lietuvių tarybos (ALT) vicepirmininku, aktyviai dalyvavusiu JAV lietuvių politinėje veikloje. Tačiau jo širdis priklausė vidurio srovei, tautininkams, – jis buvo vienas pagrindinių tautinės vidurio srovės lyderių, aktyviai dalyvavęs įvairių tautininkų organizacijų veikloje, daug prisidėjęs prie tautininkų susivienijimo į vieną stiprią organizaciją.

Nors menas su politika dažnai nėra susiję, A. Olis išsiskyrė kaip viskuo besidomintis ir gabus žmogus – advokatas, politikas, administratorius, gabus muzikas, dirigentas, netgi muzikinių kūrinių (deja, likusių tik rankraščiuose) autorius, klasikinės muzikos koncertų organizatorius bei dalyvis, ilgametis „Margučio“ radijo talkininkas ir bendradarbis. Lietuviškumo proveržis, lietuvių tarp svetimųjų iškėlimas, aukštesnio lygio tautinių dalykų reprezentacija – tai buvo A. Olio siekiai tiek meno, muzikos, tiek politikos srityse.

A. Olis, visą gyvenimą praleidęs ne Lietuvoje, savo gyvenimu liudijo, kad lietuvybė nėra kliūtis daug pasiekti svetimame krašte; jis sugebėjo sėkmingai praminti kelius amerikietiškoje politikoje ir nepamiršti lietuvių bendruomenės, lietuviškų reikalų. Ne vienam Amerikoje tuo metu ir vėliau jis buvo pavyzdys, kaip galima išlikti lietuviu ir net didžiuotis lietuviu esant.

Šaltiniai ir literatūra

1. 1958 11 22 Eugenijaus Bartkaus laiškas Vytautui Abraičiui. *LVNA*, f. 24, ap. 1, b. 34, l. 74.
2. 1968 02 25 Bronio Railos laiškas Juozui Bačiūnui. *VDU LII*, Valdo Adamkaus archyvas.

⁹⁶ RASTENIS, Vincas. Geros strategines pozicijos: valdžioj ar spaudoj? *Akiračiai*, 1970, Nr. 3, p. 10.

3. *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*. Kaunas: VDU leidykla, 1999.
4. Geras Amerikos pilietis neišsižada savo kilmės ir nebijo kovoti už protėvių šalies laisvę. A. Olio įžanginė kalba Amerikos lietuvių tautinės sąjungos seime gegužės 21 d. *Margutis*, 1949, Nr. 6, p. 3–5.
5. Iš Olio kalbų [1956.12.24 Margučio programoj]. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 18–19.
6. Lietuviškasis vėžys. Pastabos dėl Lietuvos atstatymo. Margučio redakcijos pasikalbėjimas su adv. Antanu Oliu. *Margutis*, 1956, Nr. 1, p. 5–6.
7. Lietuviškoji spauda apie A. Olį. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 44–46.
8. Memorial Resoluition. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 29.
9. Paskutiniai Olio kalba. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 27.
10. Spalvingas gyvenimas Lietuvai. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 4–5.
11. Tik mirtis jam pastojo kelią. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 30–31.
12. ADAMKAVIČIUS, Valdas. Jis žavėjo mus. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 36.
13. ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus. *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.
14. AMBROSE, Aleksas. *Chicagos lietuvių istorija 1869–1959*. Chicago: Amerikos lietuvių istorijos draugija, 1967.
15. *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Detroit: Viktoras Petrikas, 1945.
16. *Antanas A. Olis*. Parašė, išleido ir atspausdino J. J. (Juozas) Bachunas. Sodus (Mich.): J. J. Bachunas, 1953.
17. *Antanas Olšauskas ir „Lietuva“*. Red. P. Jurgėla. Sodus, Mich.: išleido ir išspausdino J. J. Bachunas, 1934.
18. *Antanas Vanagaitis: jo gyvenimas ir veikla*. Red. V. Alantas. Clevelandas: Viltis, 1954.
19. *BALFAS. Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo 25 metų darbo apžvalga*. Red. D. Jasaitis. Brooklyn: BALFAS, 1970.
20. BALUTIS, Bronius K. Pasididžiavimo vertas sūnus. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 10–11.
21. BIEŽIS, Steponas. Žmogus, nereikalavęs sau. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 13–14.
22. DAPKUTĖ, Daiva. *Lietuviškos širdies ambasadorius Juozas Bachunas-Bačiūnas (1893–1969)*. Vilnius: Versus aureus, 2014.
23. DAUŽVARDIS, Petras. Antanas Olis. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 4.
24. EIDINTAS, Alfonsas. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius: Mintis, 1993.
25. GUGIENĖ, Nora. Olis Birutės chore. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 14–15.
26. KALVAITIS, Antanas. Veiklusis Olis. *Margutis*, 1963, Nr. 6, p. 25.
27. KARPIUS, Kazys S. Antano Olio didieji žygiai Lietuvos gynimo byloje. *Margutis*, 1960, Nr. 6, p. 5.
28. KONČIUS, Juozas B. *Atsiminimai iš BALFo veiklos 1944–1964*. Chicago: Draugo spaustuvė, 1966.
29. *Lietuvių enciklopedija*, t. 21. Boston: Lietuvių enciklopedijų leidykla, 1960.
30. *Lietuvių išėivija Amerikoje (1868–1961)*. Medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas. Boston: Keleivis, 1961.

31. LOZORAITIS, Stasys. A. Olis – didelė jėga Lietuvos byloj. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 6–7.
32. PILKA, Stasys, Neeiliniai susitikimai su A. Oliu. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 32–33.
33. RASTENIS, Vincas. Geros strategines pozicijos: valdžioj ar spaudoj? *Akiračiai*, 1970, Nr. 3, p. 10.
34. RASTENIS, Vincas. Saldu ir garbinga už tėvynę nusifotografuoti. *Akiračiai*, 1976, Nr. 7, p. 1, 16.
35. SILIŪNAS, Donatas. Jis buvo tyras mokytojas. *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 38.
36. SKIRIUS, Juozas. *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius, 2018.
37. ŠIMUTIS, Leonardas. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: Draugas, 1971.
38. *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*. Red. J. Puzinas ir P. Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1979.
39. VIJEIKIS, Vladas. Važiuojam į Chicagą... *Margutis*, 1958, Nr. 6, p. 18–19.
40. ŽILEVIČIUS, Juozas. A. Vanagaičio imperija. *Mūsų pastogė*, 1968 06 03.

Antanas Olis: “I was not lucky enough to see Lithuania”

Daiva Dapkutė

Vytautas Magnus University Lithuanian Emigration Institute, S. Daukanto St. 25, Kaunas, Lithuania
e-mail: daiva.dapkute@vdu.lt

Summary

The article is dedicated to Antanas Olis (1898–1958), a Lithuanian American public and political figure, lawyer. It analyses the key moments of his life and activities, his influence in the political, public and cultural life of the émigré community. Antanas Olis, who was the son of the prominent Lithuanian American businessman and public figure, the publisher and editor of the newspaper *Lietuva* Antanas Olšauskas, stood out as a highly ambitious and talented man. He was a lawyer, statesman, administrator, organiser of political and cultural events, talented musician and conductor. Antanas Olis, one of the leaders and ideologists of Lithuanian American Nationalists, a founder of the United Lithuanian Relief Fund of America (BALF) and vice president of the Lithuanian American Council (LAC), is still often mentioned as one of the Lithuanian American pioneers who made remarkable achievements and left his mark in the area of both Lithuanian and American politics. He was a member of the Republican Party, president and trustee of the Metropolitan Sanitary District of Greater Chicago, one of the major political bodies in Chicago. After Lithuania's occupation by the Soviets, Olis actively joined political activities and made a remarkable contribution in organising and participating in various political

campaigns which sought to draw the attention of Americans to the issue of Lithuania. Through his ties with Americans and his work in the national Republican Party group, Olis won his way to the broader horizons of the US politics, made frequent visits to Washington, cooperated with the US politicians, congressmen and senators in order to achieve the active approval of the US politicians and their support for the restoration of Lithuania's independence.

Īteikta / Received 2018 10 11
Priimta / Accepted 2019 01 04